

पुणे शहरातील शारीरिक शिक्षण पदवी अभ्यासक्रमामध्ये प्रवेश घेतलेल्या विद्यार्थी शिक्षकांच्या अध्यापन अभियोग्यता व अध्यापन मूलभूत कौशल्यांचा विश्लेषणात्मक अभ्यास

प्रिया राजेंद्र पवार

संशोधक विद्यार्थी, चंद्रशेखर आगाशे शारीरिक शिक्षण महाविद्यालय

बालाजी पोटे

प्राध्यापक, चंद्रशेखर आगाशे शारीरिक शिक्षण महाविद्यालय

गोषवारा

शिक्षकांनी योग्य अध्यापन करणे हे काळाची गरज आहे. शारीरिक शिक्षण शिक्षक होण्यासाठी शारीरिक शिक्षण पदवी अभ्यासक्रमामध्ये प्रवेश घेतलेल्या विद्यार्थ्यांना त्यांच्या विषयाविषयी ज्ञान असणे गरजेचे आहे. शिक्षकाच्या अंगी कोणते कला गुण असावेत. आदर्श शिक्षकाचे गुण विद्यार्थी शिक्षकांमध्ये आहेत का? अध्यापन अभियोग्यता विषयी ज्ञान आहे का? या गोष्टी जाणून घेणे आवश्यक आहे. शिक्षकांमध्ये जे मूलभूत कौशल्य असायला हवेत ते विद्यार्थी शिक्षकांमध्ये आहेत का? या समस्या संशोधकांना आढळून आल्या म्हणून हे संशोधन निवडण्यात आले आहे. अध्यापन प्रभावी होण्यासाठी शिक्षकांच्या अंगी अध्यापन मूलभूत कौशल्य आणि अध्यापन अभियोग्यता असणे खूप महत्त्वाचे आहे. हे उद्दिष्ट ठेऊन संशोधने पुणे शहरातील शारीरिक शिक्षण पदवी अभ्यासक्रमामध्ये (बी.पी.एड.) प्रवेश घेतलेल्या विद्यार्थी शिक्षकांच्या अध्यापन अभियोग्यता व अध्यापन मूलभूत कौशल्यांचा विश्लेषणात्मक अभ्यास केला आहे.

उद्दिष्ट साध्य करण्यासाठी संशोधनामध्ये न्यादर्श हे पुणे शहरातील सावित्रीबाई पुणे विद्यापीठाशी संलग्नित असलेल्या चंद्रशेखर आगाशे महाविद्यालयातील वर्ष २०२२ व २०२३ मध्ये प्रवेश घेतलेल्या १०० विद्यार्थी शिक्षकांपैकी ८० विद्यार्थी शिक्षकांची निवड यादृच्छिक पद्धतीने केली. माहिती गोळा करण्यासाठी अनेक संशोधन सामग्री पैकी प्रश्नावली आणि पदनिश्चयन श्रेणी या साधनांचा उपयोग करून माहिती गोळा केलेली आहे. प्राप्त झालेल्या माहितीवरून संशोधकाने वर्णनात्मक

पद्धतीमधील सर्वेक्षणात्मक पद्धत वापरली आहे. सर्वेक्षणावरून असे विश्लेषण आले की विद्यार्थी शिक्षकांची अभियोग्यता ही उच्च स्तरावर आहे. फक्त अभियोग्यता चाचणी वरून त्यांची योग्यता पातळी न तपासता त्यांचे अनेक पद्धतीने मूल्यमापन केले पाहिजे. विद्यार्थी शिक्षकांचे सूक्ष्म पाठाचे निरीक्षण करून असे निष्कर्ष निघाले निवडक मूलभूत कौशल्यापैकी ठराविक कौशल्यांमध्ये चांगल्या पद्धतीने पाठ घेऊ शकतात तर काही मूलभूत कौशल्य सुधारावे लागतील.

महत्वाच्या संज्ञा : विद्यार्थी शिक्षक, अध्यापन अभियोग्यता, मूलभूत कौशल्य, शारीरिक शिक्षण पदवी

प्रस्तावना

देशाचे वर्तमान आणि भविष्य हे शिक्षण प्रणाली सोबत जोडले गेले आहे आणि देशाची शिक्षण पद्धती ही देशाला योग्य दिशा देण्याचे काम करत असते. शिक्षण ही अशी प्रक्रिया आहे जी व्यक्तीच्या विकासाशी निगडित असते आणि आयुष्यभर चालू राहते. शिक्षण आपल्या व्यक्तिमत्त्वाला आकार देतो, शिक्षण माणसाला स्वतःचे विश्लेषण करण्यास मदत करते. समाजासोबत व्यक्तीचे सुधारित समायोजन करण्यात योगदान देते. ऋग्वेदात असे म्हटले आहे की "सर्व मानव डोळे, नाक, कान समान आहेत, परंतु जे ज्ञानी होतात, ते इतरांपेक्षा श्रेष्ठ असतात. शिक्षण माणसाला विवेकी बनवते. योग्य आणि अयोग्य भेद करण्यास सक्षम बनवते." प्रत्येकाला यशस्वी जीवन जगायचे असते. यशस्वी जीवन जगण्यासाठी माणसाला जीवनातील समस्या सोडवण्यासाठी आवश्यक कौशल्ये आणि क्षमता आत्मसात कराव्या लागतात. ही अत्यावश्यक कौशल्ये, क्षमता आणि ज्ञान केवळ शिक्षणातूनच मिळवता येते. आणि ते शिक्षण देण्याचे कार्य एक शिक्षक करतो. ज्याप्रमाणे शारीरिक विकासासाठी व्यायाम आणि अन्न महत्वाचे आहे, त्याचप्रमाणे सामाज आणि राष्ट्र विकासासाठी योग्य शिक्षण देणारा शिक्षक महत्वाचा आहे.

शिक्षकाला समाजात आणि शैक्षणिक व्यवस्थेत महत्वाचे स्थान आहे. प्राचीन काळापासून शिक्षकाला भारतीय सामाजिक प्रतिष्ठा आणि स्थान लाभले आहे. शिक्षक शिक्षण देतात जे मनुष्य घडवायचे एक प्रभावी साधन आहे. शिक्षक हा जनक आहे. विद्यार्थी शिक्षकांना शिक्षक प्रशिक्षण संस्थेमध्ये दर्जेदार प्रशिक्षण मिळणे गरजेचे आहे कारण शिक्षक हा राष्ट्रनिर्माता असतो.

शिक्षक प्रशिक्षण संस्थेमध्ये विद्यार्थी शिक्षकांचे अध्यापन अभियोग्यता आणि अध्यापन मूलभूत कौशल्यांचे प्रशिक्षण देण्यात आणि सुधारण्याचे कार्यक्रम होतात. शिक्षण क्षेत्रामध्ये काम करणे म्हणजे

फक्त व्यवसाय नसून ही एक कला देखील आहे. शिक्षकाला विषयाचे ज्ञान असून उपयोग नाही ती योग्य पद्धतीने विद्यार्थ्यांसमोर मांडता येणे महत्त्वाचे आहे. त्याची योग्य प्रकारे माहिती विद्यार्थ्यांला समजणे महत्त्वाचे आहे. शिक्षण या प्रक्रियेत शारीरिक शिक्षण या विषयाला अनन्यसाधारण महत्त्व आहे. शारीरिक शिक्षण हे शिक्षणाचे अविभाज्य अंग आहे असे म्हटले ही जाते. व्यक्तीचा सर्वांगीण विकास व्हावा हे मुख्य ध्येय आहे. हे ध्येय साध्य होण्यासाठी शारीरिक शिक्षणाची अंमलबजावणी प्रक्रिया अत्यंत यशस्वीरित्या व उत्कृष्टपणे राबवली जाणे महत्त्वाची आहे. त्यासाठी गुणवत्तपूर्ण दर्जेदार शारीरिक शिक्षण शिक्षकाची खूपच आवश्यकता आहे. (कुमारी व नाईक २०१६)

शिकवणे ही एक जटिल क्रिया आहे, विद्यार्थ्यांचे शिक्षण हे त्याचे ध्येय आहे. अध्यापन-अध्ययन प्रक्रियेचे मार्गदर्शन करण्याची प्राथमिक जबाबदारी शिक्षकाची असते. जेव्हा विद्यार्थी शिकत नाही, तेव्हा त्याला अनेकदा शिक्षक जबाबदार असतात. हे शिक्षकाने समजून घेऊन योग्य पद्धतीने अध्यापन करणे गरजेचे आहे. विद्यार्थ्यांच्या गुणवत्तेवर प्रभाव टाकणारे इतर घटक म्हणजे त्याचे शिक्षण, शैक्षणिक व्यवस्थेतील शिक्षकाचे महत्त्व आणि भूमिका ओळखणे. शिक्षक हा केवळ त्याच्या विषयात, शिकवण्याच्या पद्धतीत आणि विद्यार्थ्यांना समजून घेण्यात सक्षम असला पाहिजे असे नाही तर त्याला व्यवसायात रस असायला हवा आणि शिकवण्याबद्दल अनुकूल दृष्टीकोन आणि शिकवण्याची क्षमता देखील असणे आवश्यक आहे. (सोनी व त्यागी २०२२)

योग्यता हे एखाद्या व्यक्तीचे महत्त्वाचे वैशिष्ट्य मानले जाते, जे एखाद्या व्यक्तीच्या एका व्यवसायात किंवा व्यवसायाच्या क्षेत्रात भविष्यातील यश किंवा अपयशाचा अंदाज लावू शकते. योग्यतेचे वर्णन विशिष्ट क्षमता किंवा सामान्य बौद्धिक क्षमतेपेक्षा वेगळी विशिष्ट क्षमता म्हणून केले जाऊ शकते, जी एखाद्या व्यक्तीला विशिष्ट क्षेत्रात प्रावीण्य किंवा यश प्राप्त करण्यास मदत करते. शिक्षण क्षेत्रामध्ये विद्यार्थी शिक्षकाला अध्यापन अभियोग्यता असणे महत्त्वाचे आहे. विद्यार्थी शिक्षकांमध्ये असलेले ज्ञान कौशल्य मोजण्याची प्रक्रिया आहे अध्यापन अभियोग्यतेतून केली जाते. अध्यापन अभियोग्यता सोबत अध्यापनामध्ये शिक्षकाला मूलभूत कौशल्य असणे देखील तितकेच महत्त्वाचे आहे.

संशोधन पद्धत

प्रस्तुत संशोधनात विद्यार्थी शिक्षकांच्या अध्यापन अभियोग्यता आणि निवडक अध्यापन कौशल्य यांचा अभ्यास करण्यासाठी संशोधकाने वर्णनात्मक पद्धतीमधील सर्वेक्षणात्मक पद्धत वापरली आहे. प्रस्तुत संशोधनासाठी संशोधकांनी संशोधनासाठी सावित्रीबाई पुणे विद्यापीठाची संलग्नित असलेले चंद्रशेखर आगाशे शारीरिक शिक्षण महाविद्यालयातील वर्ष २०२२ व २०२३ मधील प्रवेश घेतलेले

१०० विद्यार्थी शिक्षकांपैकी ८० (बी.पी.एड.) विद्यार्थी शिक्षकांची निवड यादृच्छिक पद्धतीने केली आहे. प्रस्तुत संशोधनासाठी संशोधकाने विद्यार्थी शिक्षकांची अध्यापन अभियोग्यता मोजण्यासाठी प्रमाणित अध्यापन अभियोग्यता चाचणी आणि पाठ निरीक्षणासाठी पदनिश्चयन श्रेणी वापरली आहे.

माहितीचे विश्लेषण

कोष्टक क्र. १ : अध्यापन अभियोग्यता चाचणीच्या मानका वरून महिला व पुरुष यांना प्राप्त गुणांवरून केलेली आकडेवारी पुढीलप्रमाणे

वर्गीकरण	महिला	पुरुष
उणीव असलेला (defective)	००	००
सीमारेषा (Border line)	००	००
निस्तेज (मंद) सामान्य (Dull normal)	००	००
सामान्य किंवा सरासरी (Normal or average)	०३	०२
तेजस्वी सामान्य (Bright normal)	१४	३०
श्रेष्ठ (superior)	०६	२८
खूप श्रेष्ठ (Very superior)	००	०२
एकूण	२३	६२

अध्यापन अभियोग्यता चाचणीच्या मानकांवरून वरूनमांडले आहेत. महिला व पुरुष यांना प्राप्त गुणांवरून केलेली आकडेवारीचे विश्लेषणात्मक निष्कर्ष पुढीलप्रमाणे.

कोष्टक क्र. २ वरून असे लक्षात येते की अध्यापन अभियोग्यता चाचणीमध्ये उणीव असलेले (defective), सीमारेषे पेक्षा कमी असलेले (Border line), निस्तेज (मंद) सामान्य (Dull Normal) विद्यार्थी शिक्षकांची संख्या ही शून्य आहे. त्या गटात एक ही विद्यार्थी शिक्षक आढळला नाही, तर एकूण ६२ पुरुष विद्यार्थी शिक्षकांपैकी २ विद्यार्थी शिक्षक हे खूप श्रेष्ठ (Very Superior) आढळले. तर एकूण २३ महिला विद्यार्थी शिक्षकांपैकी एकही महिला विद्यार्थी शिक्षिका खूप श्रेष्ठ (Very Superior) आढळली नाही. तसेच सर्वात जास्त विद्यार्थी शिक्षकांची संख्या ही तेजस्वी सामान्य (Bright normal) या गटात आढळली. या गटामध्ये एकूण महिला विद्यार्थी शिक्षकांपैकी महिला विद्यार्थी शिक्षिका १४ तर एकूण पुरुष विद्यार्थी शिक्षकांपैकी ३० हे तेजस्वी सामान्य (Bright normal) या गटात आढळले. तसेच श्रेष्ठ (Superior) या गटामध्ये महिलांची विद्यार्थी शिक्षकांची

संख्या ही ०६ इतकी आढळली, तर पुरुष विद्यार्थी शिक्षिकांची संख्या २८ आढळली. अध्यापन अभियोग्यता चाचणी मध्ये सर्वात कमी गुण प्राप्त झालेले म्हणजेच सामान्य किंवा सरासरी (Normal or average) असलेल्या या गटामध्ये एकूण २३ महिला विद्यार्थी शिक्षिकांपैकी फक्त ३ महिला विद्यार्थी शिक्षिका आढळल्या. आणि ६२ पुरुषांपैकी २८ पुरुष विद्यार्थी शिक्षिक सामान्य किंवा सरासरी (Normal or average) या गटात आढळले.

कोष्टक क्र. २ : अध्यापन अभियोग्यता चाचणीमध्ये प्राप्त झालेल्या गुणांवरून सर्व विद्यार्थी शिक्षिकांची चाचणीच्या मानकांप्रमाणे वरून केलेली आकडेवारी पुढीलप्रमाणे वर्गीकरण गुण

वर्गीकरण	गुण
उणीव असलेला (defective)	००
सीमारेषा (Border line)	००
निस्तेज (मंद) सामान्य (Dull normal)	००
सामान्य किंवा सरासरी (Normal or average)	०५
तेजस्वी सामान्य (Bright Normal)	४१
श्रेष्ठ (superior)	३७
खूप श्रेष्ठ (Very superior)	०२
एकूण	८५

कोष्टक क्र. ३ वरून असे लक्षात येते की अध्यापन अभियोग्यता चाचणीमध्ये एकूण ८५ विद्यार्थी शिक्षिकांपैकी सामान्य किंवा सरासरी (Normal or average) या गटामध्ये एकूण ५ विद्यार्थी शिक्षिक आढळले. तेजस्वी सामान्य (Bright normal) या गटात ४१ विद्यार्थी शिक्षिक आढळले. तसेच श्रेष्ठ (Superior) या गटामध्ये एकूण विद्यार्थी शिक्षिकांपैकी ३७ विद्यार्थी शिक्षिक आढळले. आणि फक्त २ विद्यार्थी शिक्षिक हे खूप श्रेष्ठ (Very Superior) आढळले.

कोष्टक क्र. ३ : वर्णनात्मक सांख्यिकीय विश्लेषणाचे विवरण

सांख्यिकी	
मध्यमान	५३९.३४१
मध्यगा	५२७

बहुलक	५३१
प्रमाण विचलन	५७.२७७
किमान प्राप्ताकं	४०५
कमाल प्राप्ताक	६७४
मध्यमानाची प्रमाण त्रुटि	५.९९६

कोष्टक क्र. ३ वरून असे लक्षात येते की अध्यापन अभियोग्यता चाचणीमध्ये प्राप्त झालेल्या गुणांवरून कमाल प्राप्ताकं ६७४ इतके आहेत तर किमान प्राप्ताकं ४०५ आहेत. अध्यापन अभियोग्यता चाचणीमध्ये प्राप्त झालेल्या गुणांचा मध्यमान हा ५३९.३४ आहे. अध्यापन अभियोग्यता चाचणीमध्ये प्राप्त झालेल्या गुणांची मध्यगा ५३७ आहे. म्हणजेच ५०% विद्यार्थी शिक्षकांना ५३७ पेक्षा जास्त गुण प्राप्त झाले आहेत तर ५० % विद्यार्थी शिक्षकांना ५३७ कमी गुण प्राप्त झाले आहेत. विद्यार्थी शिक्षकांना ५३१ इतके गुण जास्तीत जास्त वेळा मिळाले आहे. अध्यापन अभियोग्यता चाचणीचे प्रमाण विचलन हे ५५.२७ आहे याचा अर्थ प्राप्त झालेल्या गुणांक मध्यमानापासून ५५.२७ धन व ऋण लांब आहे . मध्यमानाची प्रमाण त्रुटि ही ५.९९ इतकी आहे.

कोष्टक क्र. ४ : प्रश्न पद्धती हे कौशल्य सादर करताना वापरण्यात येणाऱ्या कौशल्यांच्या गुणांवरून आलेली वारंवारता.

	गती	योग्य आवाज	अस्खलितपणा	विद्यार्थ्यांना समान संधी	प्रश्नांची अनावश्यक पुनरावृत्ती	उत्तराची अनावश्यक पुनरावृत्ती
कधीच योग्य नसते	०	१	४	१	७	५
कधीतरी योग्य असते/ असते	११	६	८	७	५	८
नेहमी योग्य असते/ असते	५	९	४	८	४	३
एकूण	१६	१६	१६	१६	१६	१६

कोष्टक क्र.५ वरून असे लक्षात येते की प्रश्न पद्धत सादर करतांना एकूण १६ विद्यार्थी शिक्षकांपैकी ११ विद्यार्थी शिक्षकांचा पाठ घेतांना आवाजाची गती कधीतरी योग्य असते तर ५ विद्यार्थी शिक्षकांची आवाजाची गती नेहमी योग्य असते. यामध्ये एकही विद्यार्थी शिक्षकाची आवाजाची

गती कधीच योग्य नसते असे आढळले नाही. एकूण १६ विद्यार्थी शिक्षकांपैकी पाठ घेताना ६ विद्यार्थी शिक्षकांचा आवाज कधीतरी योग्य असतो तर ९ विद्यार्थी शिक्षकांचा आवाज हा नेहमी योग्य असतो. त्यामध्ये १ विद्यार्थी शिक्षक असा आढळला की त्याचा आवाज कधीच योग्य नसतो.

एकूण १६ विद्यार्थी शिक्षकांपैकी ८ विद्यार्थी शिक्षक पाठ घेतांना त्यांच्या बोलण्यात कधीतरी अस्खलितपणा आढळतो तर ४ विद्यार्थी शिक्षकांचा बोलण्यातील अस्खलितपणा कधीच आढळत नाही. तर ४ विद्यार्थी शिक्षकांचा पाठादरम्यान नेहमीच अस्खलित बोलणे आढळते.

प्रश्न पद्धती हे कौशल्य सादर करतांना १६ विद्यार्थी शिक्षकांपैकी ८ विद्यार्थी शिक्षक पाठादरम्यान विद्यार्थ्यांना बोलण्यासाठी त्यांचे मत व्यक्त करण्यासाठी नेहमी संधी देतात. ७ विद्यार्थी शिक्षक कधीतरी अनियमितपणे विद्यार्थ्यांना त्यांचे मत मांडण्याचे किंवा बोलण्यासाठी संधी देतात आणि १ विद्यार्थी शिक्षक असा आढळला की जो कधीच विद्यार्थ्यांना त्यांचे मत मांडण्यासाठी संधी देत नाही. पाठादरम्यान प्रश्नांची पुनरावृत्ती ही सारखी नसावी. १६ विद्यार्थी शिक्षकांपैकी ५ विद्यार्थी शिक्षक हे पाठादरम्यान प्रश्नाची अनावश्यक पुनरावृत्ती कधीतरी करतात तर ४ विद्यार्थी शिक्षक हे पाठादरम्यान अनावश्यक प्रश्नांची पुनरावृत्ती करत नाहीत ते योग्य ते प्रश्न योग्य त्यावेळी विचारतात. आणि ७ विद्यार्थी शिक्षक हे सारखे प्रश्नाची पुनरावृत्ती करतात जे की पाठादरम्यान योग्य नाही.

एकच प्रश्न सारखा सारखा विचारणे आणि त्याच प्रश्नाचे उत्तर अनावश्यकपणे सारखे विचारणे हे पाठादरम्यान योग्य नाही इथे १६ विद्यार्थी शिक्षकांपैकी ३ विद्यार्थी शिक्षक हे उत्तराची अनावश्यक पुनरावृत्ती करत नाहीत. ८ विद्यार्थी शिक्षक कधीतरी उत्तरांची अनावश्यक पुनरावृत्ती करतात तर ५ विद्यार्थी शिक्षक पाठादरम्यान नेहमीच उत्तरांची अनावश्यक पुनरावृत्ती करतात.

चर्चा

संशोधनांमध्ये असे आढळून आले की अभियोग्यता चाचणी ही स्वमूल्यमापनावर आधारलेली आहे. ज्या विद्यार्थ्यांचा अभ्यास चांगला आहे ते विद्यार्थी शिक्षक स्वमूल्यमापन करतांना स्वतःला चांगले गुण देऊ शकतात. तर ज्या विद्यार्थी शिक्षकांचा अभ्यास चांगला नाही आहे ते विद्यार्थी शिक्षक स्वतःचे मूल्यमापन करतांना स्वतःला कमी गुण देऊ शकतात. वैधता प्रस्थापित करण्यासाठी अध्यापन अभियोग्यता चाचणी सोबत विद्यार्थ्यांचे पाठ निरीक्षण करून त्यांच्यामध्ये मूलभूत कौशल्यांचे निरीक्षण करणे देखील गरजेचे आहे आणि इतर पद्धतीने देखील त्यांचे मूल्यमापन करणे गरजेचे आहे. विद्यार्थी शिक्षकांचे सूक्ष्म पाठाचे निरीक्षण करतांना बराच विद्यार्थी शिक्षकांचा आत्मविश्वास हा चांगला आढळला. सूक्ष्म पाठाचे निरीक्षण केल्यानंतर असे लक्षात आले की जो

विद्यार्थी काही मूलभूत कौशल्यामध्ये चांगले पाठ घेतो तर काही मूलभूत कौशल्यामध्ये त्याचा आत्मविश्वास कमी आहे. ज्या मूलभूत कौशल्यामध्ये विद्यार्थी शिक्षक कमी पडत आहेत त्या मूलभूत कौशल्यांचा सराव जास्त करावा.

निष्कर्ष

अध्यापन अभियोग्यता चाचणीच्या विश्लेषणावरून असा निष्कर्ष समोर आले की एकूण ८५ विद्यार्थी शिक्षकांपैकी फक्त २ विद्यार्थी शिक्षक हे सर्वश्रेष्ठ आढळले आहेत . पण या चाचणीमध्ये विद्यार्थी शिक्षकांनी स्व मूल्यमापन केले आहे. स्व मूल्यमापन करतांना दोन घटक होऊ शकतात. पहिला विद्यार्थी शिक्षक स्वतःला कमी समजू शकतो तर दुसरा विद्यार्थी शिक्षक स्वतःला सर्वश्रेष्ठ समजू शकतो. म्हणून आपण असे म्हणू शकत नाही की हे दोन विद्यार्थी शिक्षक अध्यापन अभियोग्यता चाचणीमध्ये सर्वश्रेष्ठ असले तरी ते सर्वश्रेष्ठ अभियोग्यता पातळी ही सर्वश्रेष्ठ असेलच असे नाही. आणि जे विद्यार्थी शिक्षक सामान्य तेजस्वी, सामान्य श्रेष्ठ आणि खूप श्रेष्ठ या गटामध्ये आढळले आहेत. त्यांचे इतर मार्गाने मूल्यमापन करणे किंवा त्यांच्यावर विशेष प्रयत्न करून त्यांचे अभियोग्यता आणि मूलभूत कौशल्य सुधारले जाऊ शकते किंवा मदत केली जाऊ शकते. वरील प्रमाणे स्वमूल्यमापन केल्यामुळे ज्या विद्यार्थी शिक्षकांनी स्वतःला कमी लेखले आहे त्या विद्यार्थी शिक्षकांचे विविध पद्धतीने मूल्यमापन करून त्यांची अभियोग्यता व मूलभूत कौशल्य वाढू शकतील का याच्यावर मार्ग काढणे आवश्यक आहे.

बी.पी.एड. प्रथम वर्षामध्ये प्रवेश घेतलेल्या विद्यार्थी शिक्षकांचे सूक्ष्म पाठाचे निरीक्षण करून असे निष्कर्ष ते निवडक मूलभूत कौशल्यांपैकी ठराविक कौशल्यांमध्ये चांगल्या पद्धतीने पाठ घेऊ शकतात तर काही मूलभूत कौशल्य सुधारावे लागतील.

शिफारशी

- विद्यार्थी शिक्षकांना अध्यापन मूलभूत कौशल्यांचे प्रशिक्षण देऊन त्यांच्यामध्ये होणाऱ्या बदलाचा अभ्यास करता येईल.
- विद्यार्थी शिक्षकांचे अध्यापन अभियोग्यता चाचणीच्या गुणांवरून त्यांची अभियोग्यता तपासण्यापेक्षा त्यांच्यामधील शिक्षक होण्याची कला गुण किती आहेत याच्यावर अभ्यास करता येईल.
- विद्यार्थी शिक्षक अध्यापनशास्त्राचा (pedagogy) वापर त्यांच्या शिकवण्यामध्ये अध्यापनामध्ये करतात का याचा सर्वेक्षणात्मक अभ्यास करता येईल.

- अध्यापनशास्त्राचा (pedagogy) वापर न करता आणि केल्यानंतर शिक्षकांच्या अध्यापनावरून विद्यार्थ्यांच्या अध्ययनात होणाऱ्या बदलाचा प्रायोगिक पद्धतीने अभ्यास करता येईल.
- बदलत्या काळानुसार शिक्षकांच्या अध्यापनामध्ये बदल होत आहे की नाही याचा तुलनात्मक अभ्यास करता येईल.
- विद्यार्थ्यांच्या अध्ययन हे पारंपरिक पद्धतीने प्रभावी होते की आधुनिक पद्धतीने प्रभावी होते यांचा तुलनात्मक अभ्यास करता येईल.
- जुन्या शिक्षकांनी आधुनिक शिक्षण पद्धती कितपत आत्मसात केली आहे याचा सर्वेक्षणात्मक अभ्यास करता येईल.

संदर्भ सूची

- Tiwari, H. (2014). Dispositions Assessment in Physical Education Teacher Education: Developing an Assessment Instrument for the College Classroom and the Field. Pune: Svaitebhai Phule Pune University.
- Koehler, V. (1985). Research on preservice teacher education. *Journal of Teacher Education*, 36(1), 23-30.
- Morris, A. K. (2006). Assessing pre-service teachers' skills for analyzing teaching. *Journal of Mathematics Teacher Education*, 9(5), 471-505.
- Tasleema, J., & Hamid, M. M. (2012). Teaching aptitude of elementary and secondary level teacher educators. *Journal of Education and Practice*, 3(2), 67-71.
- Abdullah, M., Najar, I. A., & Yousuf, M. (2022). Study of teaching aptitude of trained and un-trained secondary school teachers-A comparative study. *Journal of Education*, 23(3), 335-340.
- Basu Sarah (2010). Value Patterns and Teaching Aptitude of Pupil Teachers-An Empirical Study. *Journals on Education Vol.3(2)*. pp 27-31
- Bhattacharya G.C. (1995). Teaching Aptitude, Intellectual Level and Morality of Prospective Teachers. *Indian Educational Abstracts*, 1(2). P.78
- Goswami, S.K. (July, 2007) Kukreti B.R. (1990). A study of some psychological correlates of unsuccessful teachers. Unpublished doctoral dissertation. Edu. Rohilkhand University.
- Natesan. N. and Khaja Rahamathalla. S.K. (2003). Teaching Profession Perception, Teaching Aptitude and Personality Factors of Secondary Grade Teaching. *Edutracks*, Vol.2(10), pp.32-38.
- Ranganathan, V. (2008). Self esteem and Teaching aptitude of D.T.ED students. *Journal of Psychological Researches. An International Journal*. Vol. No.52, No.1, p.47-49.
- Sharma, Praveen (2006). A study of Teaching Aptitude in Relationship to General Teaching Competency, Professional Teaching and Academic Achievement of B.Ed. Pupil Teachers. <http://www.jmi, nic.in / research/ab 2006.Education.html>.
- Beena, S. (1995). Determinants of Teacher Effectiveness. Ambala Cantt: The India Publications.
- पाचाराने. (२००७). सूक्ष्मपाठ ते वर्गपाठ. पुणे: पायल पब्लिकेशन.